

Prof. dr hab. Andrzej Wierzbicki

kwiecień, 2020 r.

Uniwersytet Warszawski

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Katedra Studiów Wschodnich

Recenzja jednotematycznego cyklu publikacji

Kaukaz Południowy – Ormianie – Diaspora ormiańska. W kręgu polityki, religii i nacjonalizmów oraz dorobku naukowego **doktor Renaty Król-Mazur**

Wstęp

Przedłożony przez habilitantkę do recenzji materiał tworzą dwie, stanowiące nierozdzielalną całość części – jednotematyczny cykl publikacji, wskazany jako główne osiągnięcie naukowe i dorobek naukowy. Dr Renat Król-Mazur uzyskała stopień naukowy doktora nauk humanistycznych w zakresie historii na Wydziale Nauk Humanistycznych Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie w 2004 roku na podstawie rozprawy doktorskiej *Miasto trzech nacji. Dzieje Kamieńca Podolskiego w latach 1699-1793*, opublikowanej w 2008 roku¹. Od października 2005 roku do chwili obecnej jest zatrudniona na Uniwersytecie Jagiellońskim na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych, początkowo w Katedrze Historii Polski Współczesnej, a następnie na stanowisku adiunkta w Katedrze Historii Polskiej Myśli Politycznej. Zatrudnienie na tym wydziale niejako zobligowało habilitantkę do poszukiwania umiejętnego wykorzystania zdobytego wykształcenia w połączeniu z nowymi zainteresowaniami badawczymi, które koncentrują się na myśli politycznej, stosunkach międzynarodowych na Kaukazie Południowym, mniejszościach narodowych i etnicznych, w szczególności Ormian oraz rozwijającym się w naszym kraju kierunku badań – politologii religii. Na uwagę zasługuje zwłaszcza ten ostatni, ze względu na jego stosunkowo krótki rodowód.

Ocena dorobku naukowego

Poddany recenzji jednotematyczny cykl publikacji składa się z 13 publikacji, w tym 1

¹ R. Król-Mazur, *Miasto trzech nacji. Studia z dziejów Kamieńca Podolskiego w XVIII wieku*, Wydawnictwo Avalon, Kraków 2008, ss. 690.

monografii autorskiej i 1 monografii we współautorstwie (40% nakładu pracy habilitantki), 7 rozdziałów w pracach zbiorowych i 3 artykułów w recenzowanych czasopismach krajowych i zagranicznych. Wraz z publikacjami nie wchodzącymi w skład cyklu stanowi to dość pokaźny dorobek naukowy pod względem ilościowym i wartościowy jakościowo, odznaczając się wysokim poziomem naukowym. Sformułowanie tematu cyklu nie można uznać jednak za udane. Ma ono charakter hasłowy, nie problemowy, a ponadto niektóre zastosowane w nim określenia („w kręgu”) nie są naukowe, lecz raczej publicystyczne. Ponadto, z treści przedstawionych publikacji wynika, iż habilitantka zajmowała się w układzie problemowym chrześcijaństwem, a w kontekście regionalnym Armenią i Gruzją, Kaukaz Południowy to także islam i Azerbejdżan. Znalazło to odzwierciedlenie w omawianej dalej hipotezie.

Wskazanie jako osiągnięcia naukowego jednotematycznego cyklu publikacji jest oczywiście dopuszczalne ustawowo, niemniej jednak habilitant decydujący się na taką formę przewodu habilitacyjnego musi uporać się przede wszystkim z dwoma zadaniami. Po pierwsze, treść cyklu publikacji musi być spójna tematycznie. Po drugie, pojawia się niebezpieczeństwo wątpliwości metodologicznej i teoretycznej, ponieważ z reguły w artykułach, krótszej formie wypowiedzi naukowej, nie ma miejsca na rozwinięcie zagadnień teoretycznych.

Należałoby zatem odnieść się do tego, w jakim stopniu w przedłożonym do recenzji jednotematycznym cyklu publikacji jako osiągnięcie naukowe habilitantka wywiązała się ze wskazanych wyżej zadań. W przypadku pierwszego z nich, w zasadzie, poza jednym wyjątkiem mamy do czynienia ze stosunkowo zwartym tematycznie materiałem. Tenże wyjątek to zamieszczenie w cyklu artykułu na temat organizacji GU(U)AM². Jest to tym bardziej niezrozumiałe, że podobny artykuł został zaliczony do publikacji poza cyklem³. Sprawia to wrażenie raczej przeoczenia niż przemyślanej decyzji i pokazuje z jednej strony brak konsekwencji, a z drugiej strony pewien nieład w zestawieniu dokumentacji. Odnośnie do drugiego zadania, habilitantka w pełni je zrealizowała, przedstawiając kompetentny i przejrzysty autoreferat, w którym nie tylko zaprezentowała swój dorobek naukowy w badanym przez nią zakresie, ale również systematyzuje istotne rozważania teoretyczne i metodologiczne oraz wnioski z badań, rozproszone w wielu publikacjach. Warto podkreślić,

² R. Król-Mazur, *GU(U)AM – od deklaracji po rzeczywistość*, „Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo-Wschodniej”, t. XLVIII (2013), s. 293-325.

³ R. Król-Mazur, *GU(U)AM jako przykład próby integracji regionalnej*, w: M. Chorośnicki, J. Węc i in. (red.), *Nowe strategie na nowy wiek - granice możliwości integracji regionalnych i globalnych*. Krakowska Oficyna Naukowa TEKST, Kraków 2013, s. 297-309.

że korespondują one z treścią publikacji wskazanych przez habilitantkę jako główne osiągnięcie naukowe.

Recenzowany cykl publikacji dotyczy relacji między religią i polityką a nacjonalizmem na Kaukazie Południowym. Bez wątpienia mieści się on w zakresie nauki o polityce. Jednocześnie stanowi dobry przykład swoistej transgresji – wykraczania poza ramy jednej dyscypliny, dzięki czemu nauka o polityce zyskuje nową jakość. Badanie zależności między polityką i religią w kontekście nacjonalizmu wymaga sięgnięcia po dorobek z zakresu socjologii czy antropologii. W przyjętej przez habilitantkę hipotezie, zasadności której nie sposób podważyć, jest mowa o Gruzinach i Ormianach, a zatem koncentracja na chrześcijaństwie (prawosławiu i kościele ormiańskim). Temat cyklu dotyczy Kaukazu Południowego, a pomijane są islam i Azerbejdżan. Zatem temat cyklu powinien być sformułowany nieco inaczej, np. *Chrześcijaństwo na Kaukazie Południowym i jego implikacje dla nacjonalizmu i geopolityki*.

Nie sposób nie zgodzić się ze słusnością także innych przyjętych przez habilitantkę stwierdzeń. Rzeczywiście na Kaukazie Południowym, jak w też jego części północnej, należącej do Federacji Rosyjskiej toczy się gra geopolityczna. Kaukaz jako całość ma bowiem olbrzymie znaczenie strategiczne w tej części świata i stanowi „obiekt pożądania” dla wielu mocarstw globalnych i regionalnych. Z całą pewnością, Cerkwie rosyjską i gruzińską łączy wspólna płaszczyzna wartości, poczucie przynależności do „cywilizacji konserwatywnej” i jednocześnie sprzeciw wobec zabiegów Zachodu dotyczących westernizacji geopolitycznej i jednocześnie geokulturowej Kaukazu Południowego. W wielu sprawach dotyczących obrony tradycyjnego modelu rodziny, promowania prokreacji, stosunku do „mniejszości seksualnych” oba kościoły zajmują wspólne stanowisko. Jest to tym bardziej znamienne, że dzieje się tak mimo odmiennego stanu relacji politycznych między Gruzją i Rosją. Uwidocznilo się to np. w 2008 roku wobec konfliktu gruzińsko-rosyjskiego⁴ i w 2016 roku, wokół Soboru Panprawosławnego, w którym obie Cerkwie nie wzięły udziału. Relacje między obu Cerkwiami stanowią dobry przykład empiryczny w zakresie politologii religii, gdzie religia może być „czynnikiem generującym lub łagodzącym konflikty”.

Znacząca część dorobku habilitantki dotyczy Armenii i Ormian, w tym diaspory ormiańskiej. Dowodzi ona, że Ormianie jako diaspora wykazują się wysoką zdolnością do akulturacji. Z jednej strony zachowują własną tożsamość, kultywując pamięć o swoim

⁴ R. Król-Mazur, *The role of the Georgian Apostolic Autocephalous Orthodox Church in conflicts in the South Caucasus*, „Studies into the History of Russia and Central-Eastern Europe”, vo. 51, no 2, p. 117-152.

pochodzeniu i historii, a z drugiej strony bardzo dobrze adaptują się w nowym środowisku. Kluczową rolę w zachowaniu tożsamości Ormian pełni chrześcijaństwo, w tym w jego formalnym wymiarze. Przynależność do Ormiańskiego Kościoła Apostolskiego jest równoznaczna z przynależnością do narodowości ormiańskiej. Ormianie należą więc do tych narodów, w których tożsamość religijna, a zwłaszcza jej instytucjonalizacja determinuje tożsamość narodową.

Istotną pozycją w jednotematycznym cyklu publikacji jest monografia *Działalność polityczna abp. Józefa Teofila Teodorowicza w latach 1888-1923*. Jest to praca wartościowa, w której wykorzystano materiały źródłowe w postaci licznych źródeł archiwalnych, ale o walorach zdecydowanie rekonstrukcyjno-opisowych. Można ją zaliczyć do opracowań z zakresu historii myśli politycznej. Szkoda, że publikując książkę w 2013 roku habilitantka nie pomyślała o tym, aby wyposażyć ją w odpowiednie instrumentarium (hipoteza i problemy badawcze, metodologia), dostosowując do wymogów samodzielnej rozprawy habilitacyjnej i nadając jej bardziej problemowy i wyjaśniający charakter.

Dorobek naukowy dr R. Król-Mazur poza jednotematycznym cyklem publikacji składa się łącznie z 31 pozycji bibliograficznych, w tym 2 artykułów w bazie Journal Citation Reports lub na liście European Reference Index for the Humanities (ERIH), 29 publikacji, w tym 1 monografii we współredakcji, rozdziałów w monografiach zbiorowych i artykułów w czasopiśmie krajowych i międzynarodowych. Ponadto dorobek ten uzupełnia 16 pozycji, określonych przez habilitantkę jako „inne publikacje naukowe i popularnonaukowe”. Zakres tematyczny wskazanego dorobku jest różnorodny, ale mieści się w wymienionych wcześniej zainteresowaniach badawczych habilitantki. Z tym, że część tego dorobku (rozdział o GU(U)AM⁵, rozdział⁶ i trzy artykuły dotyczące problemów wspólnoty ormiańskiej w Polsce⁷

⁵ R. Król-Mazur, GU(U)AM jako przykład próby integracji regionalnej, w: M. Chorośnicki, J. Węc i in. (red.), *Nowe strategie na nowy wiek - granice możliwości integracji regionalnych i globalnych*, Krakowska Oficyna Naukowa TEKST, Kraków 2013, s. 297-309.

⁶ R. Król-Mazur, *Polscy Ormianie, Polacy ormiańskiego pochodzenia, Ormianie w Polsce – czyli o dylematach i problematyce integracji środowisk ormiańskich*, w: L. Graczyk, M. Maciejewska (red.), *Spis podróżny. Polscy Ormianie. Ormianie w Polsce*, Fundacja Ari Ari i Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Bydgoszcz 2010, s. 17-24.

⁷ R. Król-Mazur, *Przemiany społeczności ormiańskiej w Polsce pod wpływem unii ze Stolicą Apostolską*, „Krakowskie Pismo Kresowe” 2016, R. 8, s. 15-64; ta że, *Jewish clients of Armenian Pious Banks in Kamieniec Podolski in the 18-th century*, „Scripta Judaica Cracoviensia” 2011, vol. 9, s. 51-67; ta że, *Kościelne bractwa ormiańskie w Kamieńcu Podolskim w wieku XVIII*, „Lehahayer. Czasopismo poświęcone dziejom Ormian polskich” 2010, nr 1, s. 103-122.

głównie w kontekście historycznym), mogłaby znaleźć się w jednotematycznym cyklu publikacji. Nie jest więc zrozumiałe, dlaczego tak się nie stało. Dowodzi to po raz kolejny, że wniosek o wszczęcie przewodu habilitacyjnego sprawia wrażenie nieprzemysłanego i przygotowywanego jakby w pośpiechu, a wtedy łatwo o tego typu przeoczenia. Powyższa uwaga nie dyskwalifikuje wartości całego wniosku, niemniej jednak wpływa na obniżenie jego jakości.

Badając zależność między polityką i religią nie sposób ograniczyć się jedynie do teorii czy metod badawczych wykorzystywanych w nauce polityce, jak zresztą słusznie stwierdza habilitantka. Deklaruje jednocześnie, co w zasadzie znajduje potwierdzenie w rzeczywistości, wykorzystanie dorobku historii, antropologii czy religioznawstwa. Istotne znaczenie w jej badaniach ma podejście historyczne, co jest zrozumiałe ze względu na drogę kariery naukowej habilitantki. Należy też pamiętać, że „historyzm jest naczelną dyrektywą politologii”. Deklarowane przez habilitantkę metody badawcze charakterystyczne dla nauki o polityce (analiza instytucjonalno-prawna, metoda porównawcza i inne) są przez nią realnie wykorzystywane.

Jednotematyczny cykl publikacji i cały dorobek naukowy habilitantki zawierają się w zakresie deklarowanych przez nią zainteresowań badawczych. Zaletą wykorzystanej przez habilitantkę literatury i bazy źródłowej jest to, że czerpie ona z dorobku badaczy rosyjsko- i anglojęzycznych. Przyznając rację jej stwierdzeniu, iż w krajowej literaturze naukowej istnieje deficyt badań zależności między polityką i religią w Armenii czy w Gruzji, którą habilitantka stara się uzupełnić, nie w pełni wykorzystuje literaturę naukową dostępną w języku polskim. Badając politykę wyznaniową w tych dwóch państwach, nie skorzystała z założeń teoretyczno-metodologicznych odnoszących się do tej kwestii, obecnych w licznych pracach Janusza Osuchowskiego. W kaukazoznawczym nurcie jej badań brakuje odwołań do tomów z serii wydawniczej „Kaukaz. Władza – elity – przywództwo” pod redakcją Tadeusza Bodio. Wprawdzie przeważają w niej badania koncentrujące się na Kaukazie Północnym, ale części kilku tomów dotyczą także Kaukazu Południowego.

Możliwość przedstawienia przez habilitantkę jednotematycznego cyklu wynika z regulacji ustawowych i z tej perspektywy trudno traktować to jako wadę postępowania habilitacyjnego. W poznawaniu i odkrywaniu prawdy, co powinno być celem dociekań naukowych, forma w jakiej jest to czynione ma być może drugorzędne znaczenie. Niemniej jednak w naukach społecznych, a nade wszystko w tym konkretnym recenzowanym przypadku brak monografii autorskiej należy uznać za niewątpliwą mankament

przedstawionego do recenzji dorobku naukowego. Monografia, po pierwsze, pozwoliłaby na dokonanie syntezy i usystematyzowanie rezultatów dotychczasowych badań habilitantki, pozwalając na pełne wykorzystanie jej potencjału badawczego i intelektualnego. Po drugie, słabością jednotematycznego cyklu jest w zasadzie brak możliwości przyjęcia i jednoznacznej weryfikacji hipotezy badawczej, odnoszącej się nie tylko do rozprawy habilitacyjnej, lecz do całego dorobku naukowego, którego syntezą ma być właśnie owa rozprawa. Godny szczególnego podkreślenia jest prezentowany przez habilitantkę *obiektywizm poznawczy* oraz trafność przyjmowanych hipotez, pozbawionych stereotypowego myślenia o krajach poradzieckich i nadmiernego europocentryzmu. Jest to szczególnie ważne w badaniu całego obszaru poradzieckiego i pozaeuropejskiego, często jednostronnie postrzeganych bez uwzględnienia miejscowych uwarunkowań. Dowodzi to dojrzałości i sposobności do samodzielności badawczej habilitantki, umiejętności rozważania argumentów za i przeciw różnym, często przeciwstawnym twierdzeniom.

Aktywność naukowa i współpraca międzynarodowa

Wyniki swoich badań habilitantka prezentowała na krajowych i zagranicznych konferencjach. Jest to istotne ze względu na możliwość ich weryfikacji i porównania, wymiany doświadczeń z innymi badaczami. Należy przyznać, że jej aktywność w tym zakresie była bardzo wysoka. W okresie od obrony rozprawy doktorskiej do złożenia wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego dr R. Król-Mazur wzięła udział w 53 konferencjach, kongresach, sympozjach, seminariach, w tym 4 za granicą. Wśród przedsięwzięć krajowych, 25 miało charakter międzynarodowy. Na konferencjach występowała w roli referenta w językach polskim, rosyjskim i angielskim. Jest również uczestnikiem grantu badawczego na Uniwersytecie Wrocławskim jako współwykonawca na temat *Alma Mater Leopoliensis. Dzieje Humanistyki Lwowskiej 1661-1946*, którego okres realizacji przewidziano na lata 2017-2021. Z racji na kierunek swoich badań habilitantka współpracuje z Instytutem Archeologii i Etnografii Narodowej Akademii Nauk Republiki Armenii.

Dowodem współpracy międzynarodowej habilitantki jest również jej pobyt na stypendium Fundacji Lanckorońskich w czerwcu-lipcu 2014 roku w ramach stażu naukowo-badawczego na Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki, w trakcie którego mogła przeprowadzić kwerendę źródeł w zbiorach tamtejszych bibliotek i archiwów.

Osiągnięcia dydaktyczne i popularyzatorskie

Dr R. Król-Mazur jest uznanym i cenionym dydaktykiem. Prowadzi zajęcia w dwóch instytutach na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Politycznych UJ – Instytucie Nauk Politycznych i Stosunków Międzynarodowych oraz Instytucie Rosji i Europy Wschodniej. Obejmują one kilkanaście przedmiotów mieszczących się w obszarze jej zainteresowań badawczych. To bardzo ważne, gdy pracownik naukowy może łączyć badania z dydaktyką, gdzie może dzielić się ze studentami rezultatami swoich dociekań. Tak też jest w tym przypadku.

Habilitantka zajmuje się również szeroko zakrojoną działalnością popularyzatorską. Dała się poznać jako osoba zaangażowana w podejmowaniu inicjatyw rozpowszechniających wiedzę o Armenii, Ormianach i ich kulturze. Jest promotorem pomocniczym w jednym przewodzie doktorskim oraz recenzentem w czasopismach naukowych w kraju i za granicą. Działalność naukowa i organizacyjna habilitantki została doceniona przez władze uczelni na której jest zatrudniona. Dr R. Król-Mazur otrzymała nagrodę Rektora – indywidualną I stopnia oraz zespołową II stopnia.

Wnioski

Przedłożony do recenzji jednotematyczny cykl publikacji i dorobek naukowy jest wartościowy pod względem jakościowym i satysfakcjonujący pod względem ilościowym. Wybrany przez habilitantkę kierunek badań łączy zdobyte przez nią wykształcenie w zakresie historii z pracą na Wydziale Studiów Międzynarodowych i Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego. Problemy Kaukazu, w tym jego południowej części, pozostają bardzo ważnym współcześnie i perspektywicznym w przyszłości obszarem badań zarówno z przyczyn czysto poznawczych jak i pragmatycznych, co mogłoby sprzyjać wypracowaniu i realizacji formuły polityki wschodniej wobec tego regionu. Jak podkreśla habilitantka, Polska i cała UE nie wykazują bowiem zrozumienia specyfiki państw regionu i postrzegają je z perspektywy własnych doświadczeń historycznych, geopolitycznych czy transformacyjnych.

Kaukazoznawstwo wymaga żmudnej i wieloletniej pracy, której podjęła się habilitantka. Zgromadzona przez nią dokumentacja jest nieuporządkowana i zawiera pewne uchybienia formalne. Jednakże mając na uwadze walory poznawcze, teoretyczne i pragmatyczne jej dorobku naukowego, w tym jednotematycznego cyklu publikacji, wskazanego jako osiągnięcie naukowe, całokształt jej aktywności naukowej odznaczającej się wielodyscyplinarnym charakterem, co odpowiada tendencjom w nauce i wymogom

stawianym pracownikom naukowym oraz działalność organizacyjną i popularyzatorską –
wnoszę o nadanie stopnia doktora habilitowanego dr Renacie Król-Mazur.

Andrzej Wierzbicki

